

A vabi szabi útja

Gondolatok a japán szépségfelfogásról

A japánok szépségről alkotott szemléletét két szóval, illetve az ezekből származó összetett kifejezéssel szokták körülírni. E két szó – melyek valaha különböző jelentésekkel bírtak – a vabi és a szabi. A 15-16. századtól kezdve azonban egy átalakuláson mentek át, fokozatosan egybeforrak és új jelentésre tettek szert, melyre inkább ráérezni lehet, mintsem pontosan meghatározni.

A vabi szabit a „tárgyak Zenjének” is szokták nevezni.

A vabi és a szabi

A vabi annyit tesz, hogy természetes, szabálytalan, tökéletlen, befejezetlen. Egyszerű, kimunkálatlan, gyakran durva, szerény, szegényes, ugyanakkor erőteljes. A szabi pedig a kor, az idő lenyomata a dolgokon.

A dolog azonban abban a pillanatban bonyolultabbá válik, ha emberi relációba helyezzük – ez hamarosan kiderül.

A természetben semmi sem tökéletes, de valahogy mégis annak érezzük. A vabi szabi szemlélete szerint az ember által létrehozott tárgyak is csak akkor szépek, ha olyanok mintha a természet részei lennének. Mintha születésük pillanatától kezdve kortalanok volnának, a használat nem árt nekik, ellenkezőleg. Ha olyan időtlenséget sugallnak, mint a vulkánkitörés után épp megdermedt láva, mely már születése pillanatában olyan, mintha több millió éves volna. A vabi szabi tárgyak színei tompák, visszafogottak, földszerűek, anyaguk természetes, megjelenésük rusztikus. A hivalkodás, magamutogatás távol áll tőlük. Érezni rajtuk, hogy nagy gonddal és beleérzéssel készültek, ha egy szóval kellene jellemeznünk, a vabi szabi tárgyaknak „lelkük van”.

A japánok történelmük folyamán nagyon szoros kapcsolatban éltek a természettel, sokat szenvedtek és sokat tanultak tőle. Kitétek voltak erőinek, de tisztelték és elfogadták azt. A földrengések, a tűzvészek, a tájfunok pusztításai, a forró nyarak és hideg telek, az esős évszak és még ezen túl, az elzártág és az állandó háborúskodás miatt a

létbizonytalanság és a szegénység a társadalmat velejéig áthatotta – bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy kevés használati tárgyukat nagy becsben tartották és nagy gonddal készítették.

A vabi szabi megjelenése először a kézművestárgyakban érhető tetten, az idők folyamán azonban áthatotta a tárgykultúra és a jellegzetesen japán művészetek és utak minden ágát, és részévé vált a mindennapi gondolkodásnak is. Van azonban egy olyan kivételes terület, ahol mintegy ötszáz éve változatlan formában, szinte kitapinthatóan van jelen a vabi szabi: ez pedig a fazekasság, a kerámia. Ennek sajtós oka pedig a teaszertartásban keresendő.

Teaszertartás és kézművesség

Az első nyilvántartott vabi szabi tea mester Murata Shuko volt, jellemző módon egy zen szerzetes Narából. Ekkor, a 15.-dik század elején kezdett a teázás szertartásos kereteket öltetni és születtek meg a későbbi esztétikai alapjai, kiforrott rendszerről azonban még nem volt szó.

A vabi szabi fogalmának felbukkanása, illetve a teaszertartás mai formájának megjelenése Szen no Rikjú nevéhez köthető. Szen no Rikjú (1521-1591) a vabi-csa („szegényes teaszertartás”) megalkotója radikálisan szakított korának teázási szokásaival. Teaceremónia mesterként Toyotomi Hideyoshi hadúr szolgálatában állt, s másik kilenc tea mesterrel megteremtették a tea ceremónia esztétikáját és szertartásrendjét. Bár maga a teázás szokása hosszabb ideje ismert volt Japánban, őrizte kínai eredetét és követte annak hagyományait, olyannyira, hogy a felhasznált eszközök, így a teáscsészék is a kínai izlést tükrözték. Kínában szépen megmunkált, drága porceláncsészéket használtak teaiváshoz, melyeket csak jómódú emberek engedhettek meg maguknak. Szen no Rikjú ezzel szemben olyan csészéket (*chawan*) kezdett használni, amelyeket egy helyi fazekastól – Chojirotól – szerzett be, s amelyek a korabeli kézművesség jegyeit és technikai színvonalát viselték magukon. Helyi finomítatlan agyagból, viszonylag ala-

csony hőfokon égetve a kínaihoz viszonyítva gyengébb minőségű kerámiákat hoztak létre – ám ezek pont megfeleltek Szen no Rikjú céljának. Ő a teazertartást spirituális tartalmakkal kívánta felruházni, ezért magához a szertartáshoz hangsúlyozottan visszafogott, már-már aszketikus

és nem tartja meg. A nyugati világban majd minden a technológia fejlődés jegyében zajlik, Japánban – legalábbis a kerámia tekintetében – nem töreksenek fejlettebb módszerek bevezetésére, mert ezáltal mesterségesebb lenne a végeredmény, ami a vabi szabi halálát jelentené.

igénytelenségű tárgyakat választott. A szegényes környezet a belső gazdagság megteremtésére ad lehetőséget. Ezzel egy nehezen definiálható, de a japán lélekhez közelálló, abból fakadó jellegzetes szépséglátás jött létre, ekkor körvonalazódott először a vabi szabi. Sajátos módon, épp a paraszt származású Hidejosi, a hadúr nem értékelte túlságosan Szen no Rikjú törekvéseit, hetven éves korában szeppekura utasította. Ez sem tudta azonban ettől kezdve megtörni a vabi-csa fokozódó népszerűségét és elterjedését a japán társadalom minden rétegében.

Lehet, hogy a vabi szabi nem maradhatott volna fenn, ha a teázás szokása nem alakult volna szertartássá, sőt úttá (*csa-do*), így azonban közvetlen hatással volt a fazekasság fejlődésére és közvetve pedig a kézművesség egészére. Ezért lehetséges az, hogy az ötszáz évvel ezelőtti teazertartás csészék éppen úgy hordozzák a vabi szabít, mint némelyek azok közül, amelyek a mai mesterek keze alól kerülnek ki. A kerámia készítésének módszerei is csak nagyon kevésbé alakultak át ez idő alatt, a szellemisége pedig változatlanul a vabi szabi talaján áll. Noha a mázösszetételek és a kemencék némileg változtak, a legfontosabb momentum azonban mind a mai napig megmaradt: maga az égetés folyamata nem tartható teljesen ellenőrzés alatt, vagyis az eredmény bizonyos fokig mindig esetleges. A lángok útja és játéka, a máz vastagsága és rajza, a tárgyra hulló hamu mennyisége mind mind befolyásolja a végeredményt. Csak hogy ez a véletlenszerűség, ez a megismételhetetlenség nagyon is hozzátartozik a vabi szabihoz és a fazekas nagyon lényegei mozzanatnak és kedve szerintinek tartja, még akkor is, ha a kész tárgyak egy részét nem itéli megfelelőnek

A vabi szabi útja

Sokak előtt ismert a japánoknak az az egyedülálló tulajdonsága és hajlama, hogy majd mindenből képesek voltak utat csinálni. A harcművészetektől a virágrendezésig, a tea szertartástól a kézművességig. A középpontban mindig az egyén spirituális fejlődése állt, erről azonban direkt módon kevés szó esett. A szellemi önmegvalósítás útján a japánok – összhangban a zen tanítással – szándékosan nem szántak nagy szerepet a szavaknak. Magára az útra összpontosítottak: fontos volt, hogy gyakorolható legyen – általában egy egész életen át –, és hogy összhangban legyen az évszázadok alatt kialakult tradíciókkal. Mára valahogyan különösen üdítővé vált, ha valaki nem beszél, csak hitelesen képvisel valamit a világban. Ha se több, se kevesebb annál, mint amit állít magáról.

A vabi szabi élet megvalósításának az egyik lehetséges kerete a kézműves életforma. Japánban hosszú ideig nem tettek különbséget művész és kézműves között. Annak a kifejezésnek, hogy népművész, végképp semmi értelme nem lett volna. Az európai megítélés számára ez persze furcsa lehet, hiszen errefelé élesen elválik a kettő, a kézműveseket iparosoknak tekintik, gyakran nem is ok nélkül. Másfelől a művészet sincs könnyű helyzetben, mert olyannyira átitatta az a közeg, amelyben érvényesülnie kell, hogy már-már elene fordul.

A mi kultúránkban lényegtelen szempont az, hogy a hivatás, melyet választunk, milyen életformát tesz lehetővé. Szempont a társadalmi elfogadottság, a munkánk által elérhető anyagi javak, a pozitív szerep lehetősége, de az, hogy élhető-e az életforma amit kínál, ez valahogyan nem játszik szerepet. Pedig a kézművességet érdemes lenne ebből a szempontból újraértékelni, mert az általa nyújtott élet méltó az emberhez. Alkalmas arra, hogy egy szemlélődő élet-

modernitás	vabi szabi	emberi minőség
mesterséges	természetes	természetesség
ipari	kézműves	személyesség
felszínes	mély	szemlélődő élet
tevékeny, azonnali	időtlen	bölcsesség
bonyolult	egyszerű	egyszerűség
csillogó	földies	egyenesség
anyagelvű	transzcendens	szellemi irányultság
harsány	tompa, visszafogott	szerénység
magamutogató	mehitt	beleézés

nek keretet adjon. Japánban a kézművesség mindmáig oly nagy tiszteletnek örvend – mint egyébként sehol másutt a világon –, hogy amikor a volt japán miniszterelnök, Hosokawa Morihiro 1999-ben elhagyta a közéletet, fazekasnak állt és a visszavonult életet választotta, ezt mindenki helyénvaló, sőt tiszteletreméltó döntésnek tartotta.

Régebben Japánban – ahogyan a modernizáció előtti Európában is – bármilyen tudás átadása mester és tanítvány között jött létre, és nem elsősorban a szavak szintjén. Ennek megfelelően a kézműves mester látszólag mesterségbeli fogásokat tanított, valójában azonban sokkal többet. A tanítványba beleivódott a mester attitűdje a hivatásához, az általa létrehozott tárgyakhoz fűződő meghitt viszonya, az izlése és a létszemlélete is. A tanítvány pedig a mester és a szakma (ideális esetben „út”) iránti feltétlen tiszteletéhez a japánokra olyannyira jellemző lankadatlan szorgalmat tette hozzá, valamint azt a felismerést, hogy olyan eszközt kapott a kezébe, melynek révén egy szellemi utat járhat be. Amikor a japánok nagy tiszteletet tanúsítanak egy a régmúltban, vagy akár egy napjainkban élő mester iránt, a tisztelet elsősorban a mögötte álló szellemi megvalósítottságnak szól, és csak másodsorban az általa létrehozott tárgynak. E tárgyakat úgy tekintik, mint e szellemiség spirituális lenyomatait.

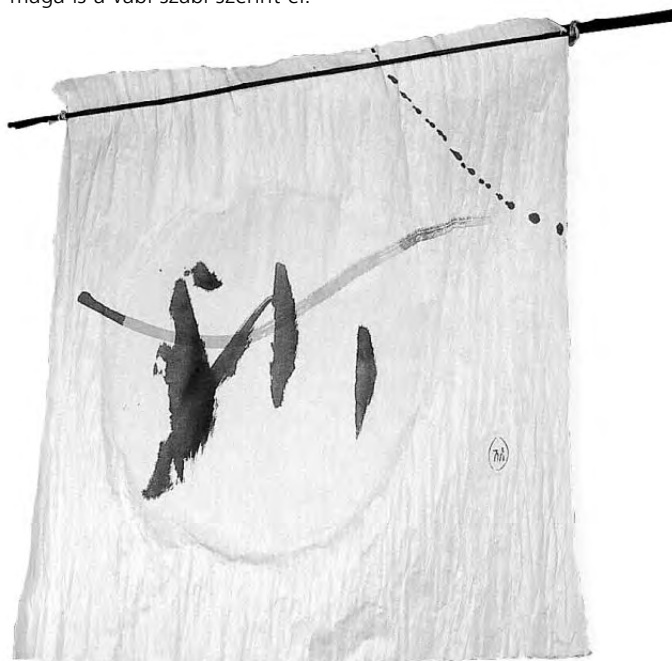
A vabi szabi emberre

Ily módon tehát vabi szabi tárgyak olyanok, mint a mesében a borsószemek, melyeket a hős azért hullajt el, hogy segítségükkel hazataláljon. Ezek a tárgyak egy tisztább és eredetibb létszemlélet lenyomatai, melyek révén vissza lehet találni e létszemlélethez. Aki ezt megkísérli, nevezhetjük a vabi-szabi emberének.

A vabi szabi éppúgy, mint a teaszertartás, a Zenben gyökerezik, és az ember, aki a vabi szabi szellemében él, valójában a zen szellemében él. Még napjainkban is fellelhe-

tők Japánban olyan fazekasok és más kézművesek, akik valamikor kolostori képzést kaptak, mostani életformájuk sem igen különbözik a hajdani zen szerzetesi életformától. A zen történetek gyakori szereplői egyébiránt azok a valamikori szerzetesek, akik megértésre jutásuk után elhagyva a kolostort a leghétköznapibb életet választják: halászok, kézművesek, vagy földművesek lesznek.

A vabi szabi emberére – éppúgy, mint a vabi szabi tárgyakra – a nyugalom, a mozdulatlanság, az egyszerűség, az egyenesség a jellemző. Végső fokon csak az az ember képes vabi szabival átitatott tárgyak létrehozására, aki maga is a vabi szabi szerint él.

Azonban vabi szabival áthatott élet nem magától értendő. Aki ezeket az elveket a saját életére alkalmazni kívánja, meg kell küzdiön önmagával és a világban működő tendenciákkal éppúgy. Napjainkban – de ez bizonyos fokig elmondható Szen no Rikjú korára is – minden ellenkező

irányban hat. A pénz, a hatalmi helyzet, a sikeresség hovatovább megkérdőjelezhetetlen értékeivé váltak a jelen kornak, de gyanítható, hogy régen sem volt ez nagyon más-

Szándékosan megnyitja a lelkét olyan dolgoknak, amit mások nem tartanak jelentékenynek, vagy nem méltatnak figyelemre. Ha a kézműves útját járja, ilyen lélekkel fogja ké-

képp. Azonban manapság is kevesek lesznek csak igen gazdagok, hatalmasok, vagy nagyon sikeresek; ilyen a dolgok természete. Persze az ezek után való folytonos törekvés is képes betölteni egy egész életet, de a mai kor tovább megy mindezeneken és olyasmit ajánl, aminek szinte lehetetlen ellenállni: a mindenki számára elérhető mozgalmas életet. Hogy mindig történjen valami, mindig legyen egy következő vágy, amit be lehet teljesíteni, mindig legyen egy program, ahova el lehet menni, mindig legyen egy ember, akivel össze lehet vészni és ki lehet békülni, hogy mindig lehessen valakire felnézni és valakit pocskondiázni. Vagy legalább a tévé távirányítója kéznél legyen. Mindig, hogy ne álljon meg egy percre sem a kerék. És mindez tálcán kínálja magát, még valódi erőfeszítést sem kell tenni érte.

A vabi szabi azonban nem hisz ezekben – ahogyan a Zen sem. Az így élt életet elpazaroltnak érzi. Amiről le kellene mondani egy spirituális fordulat reményében, az éppen ez a fajta élet, ám éppen erről képes ma lemondani az ember legkevésbé. A vabi szabi arra tanít, hogy azok a pillanatok várnak megoldásra, amelyek üresek, s nem pedig azok, amelyeknek önmagukban is sodrása van.

A vabi szabi életforma-váltásra ösztönöz. A fordulat célja az alkotó-szemlélődő élet megteremtése. Az alkotás folyamatának a szemlélődő élet adja az alapot: enélkül a létrehozott alkotás kerülne a középpontba, nem pedig egy annál priméribb dolog lenyomata lenne.

A zen úgy tartja, ha a jelen pillanatot tiszta lélekkel éljük, nem lesz baj a jövővel és nem kell sajnálkozni múlttal kapcsolatban sem. Amilyen fontos tudni azt, hogy mikor kell döntéseket hozni, épp olyan fontos tudni azt is, hogy mikor nem kell döntéseket hozni; csak hagyni, hogy a dolgok megtörténjenek. A vabi szabi embere a jelen pillanatban és a részletekben él, engedi, hogy azok álljanak össze egésszé.

szíteni a tárgyait, és azok tükrözni fogják mindezt.

Milyen távol áll a mai ember ember gondolkodása attól, ahogyan egy Csuang-ce által idézett paraszt válaszol arra, hogy miért nem hasz-

nál gémeskutat, miért vödörrel, fáradságos módon öntözi földjét! „A tanítómától azt hallottam, hogy aki furfangos szerkezeteket használ, az a dolgát is furfangosan teszi. A furfangos tettektől azután furfangos lesz a lelke is.”

A vabi szabi ma

A japánoktól mindig is távol állt, hogy a szépségről alkotott nézeteiket ráerőltessék a világra, de még az is, hogy kéretlenül beszéljenek róla. Gyakran még kérésre sem. Ennek ellenére a Nyugat kezdi felfedezni a magának a vabi szabit. Egyrészt, mert minden olyan ember számára beazonosítható, aki nyitott az esztétikum felé, másrészt a nyugati ember az iparosodás kezdetéig természetközeli környezetben élt – vidéken még az után is –, és tárgyaiban tetten érhető volt a vabi szabi ideálja. A japánok körében ez a szépséglátás egészen a múlt század közepéig magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen volt. Mára azonban az amerikanizálódás és az arrafelé még dominánsabb kínai árúk izlésvilága visszafordíthatatlanul rátelepedett a mindennapi vizualitásra, a vabi szabi kitapinthatóan ma már szinte csak a kolostorokban lelhető fel.

A nagy kérdés az, hogy a nyugati világ úgy fedezi-e fel magának a vabi szabit, mint egy egzotikus tárgykultúrát, vagy mint szellemi megvalósítási utat, mely egy eddig nem létező új lehetőséget nyit a törekvők előtt és új tartalommal ruhazza fel a kézművességet.

Varsányi György